

Tehliarstvo v novoveku

Marián Čurný

Písomné pramene vzťahujúce sa na výrobu tehál na Slovensku sú dosť zriedkavé a obsahovo málovravné. Najstaršiu písomnú zmienku poukazujúcu na tehliarsku výrobu, pochádzajúcu z roku 1437, nachádzame v daňovom registri mesta Bardejov. Uvádza sa v ňom jeden tehliar, Zigelbruer (*Jankovič 1967, 173*). Oveľa podrobnejšie údaje o tehliarskej výrobe sa nachádzajú v komorných knihách mesta Bratislavy, kde sa v 15. stor. nachádzalo viacero hlinísk, napr. na konci Schöndorfskej (Obchodnej) ulice (*Slivka 1980, 27*). Viac vedomostí o tehliarskej výrobe v Bardejove máme zo 16. stor., kedy sa v tomto meste ročne vyrábalo od 30 000 do 50 000 tehál, no niekedy sa výroba priblížila takmer k 100 000 kusom. K tomu však patrilo i primerané množstvo škridle (*Jankovič 1967, 196*). K lokalitám so starou produkciou tehál nás privádzajú aj zemepisné názvy s príznačným významom. Napríklad v Košiciach sa v roku 1400 uvádza predmestská osada Tehelná Ves (Zichelsdorf) a v roku 1480 Zigelgass (Tehlová ulica; *Slivka 1980, 27*). V kronike mesta Levoče je pri roku 1550 uvedené, že po veľkom požiari mesta mestská rada schválila žiadosť kráľovského murára a kamenára Jakuba, aby mu pridela miesto na postavenie tehelne a drevo, že bude vyrábať tehly podlhovasté a štvorcové, 1000 kusov pod 1 zl. 50 den. (*Slivka 1980, 27*). V archíve mesta Trnavy sa v listovom oddelení nachádza list zo 7. októbra 1592, v ktorom smolenický richtár Valentín Gašparovič oznamuje trnavskému richtárovi, že ich kostolník Jakub Krejčí kúpil v Trnave za kostolné peniaze u Benedikta Cihlara 3000 tehál na zasklepenie zvonice. Všetky tie tehly sú však nanič, rozsykali sa a Benedikt Cihlar urobil ešte o tehlu „raznicu“ (formu so svojou značkou), ako by mu ju boli furmani ukradli (*Šimončič 1975, 72*).

Počiatok novoveku sa v Uhorsku ohlásil veľmi neblahým spôsobom. Turecké nebezpečenstvo a po bitke pri Moháči v roku 1526 otvorená hrozba si vyžiadali dôsledné a radikálne zmeny v architektúre opevnených lokalít. Nové trendy v oblasti fortifikácií mali svoje vyznenie aj v tehliarstve. Tehla sa stala v podstate osnovným stavebným prvkom pri výstavbe nových protitureckých pevností, resp. prestavbách starších opevnení. Značne zosilnel štátny a vojenský dohľad nad týmto výrobným odvetvím, boli zabierané mestské a cirkevné tehelne. Produkcia tehál sa niekoľkonásobne zvýšila, zmenila sa tvarová škála výrobkov. Z Maďarska polovice 16. stor. sú známe ceny veľkých, tzv. imperiálnych tehál, ktorých 1000 kusov stálo 4 zl. 60 den., a menších, tzv. obyčajných tehál, pri ktorých sa za 1000 kusov platilo o dva zlaté menej. Dĺžka imperiálnych tehál bola stanovená na jednu stopu, t. j. 30-31 cm a ich hrúbka na 7-8 cm. Imperiálne tehly sú dokladom toho, že od polovice 16. st. sa v oblasti od Győru až po Viedeň stavali cisárskou pokladnicou dotované stavby na obranu proti Turkom. Menšie „obyčajné“ tehly sú známe len z obytných domov. Pomer obidvoch druhov v maďarskom nálezovom fonde tohto obdobia hovorí jednoznačne v prospech imperiálnych tehál (*Lövei 2002, 227*).

V slovenskej časti Uhorska sa srdcom protitureckej obrany stala pevnosť Nové Zámky. Vážnosť tureckého nebezpečenstva pri tejto pevnosti, resp. dvoch pevnostiach, staršej (1545-1573) a mladšej (1573-1691) dokumentuje napríklad žiadosť ostrihomského arcibiskupa Anatola Verancsicsa z roku 1570. Žiada v nej cisára Maximiliána II. o ponechanie panstva pôvodne premonštrátskeho prepošta v Kláštore pod Znievom v Turčianskej stolici pod správou ostrihomského arcibiskupstva, ale dosiahol len jeho výhodnejší nájom. Znievske panstvo bolo dôležité z hľadiska zásobovania drevom z turčianskych

lesov na renovovanie prvej novozámockej pevnosti, konkrétne opravu priekop, vypaľovanie tehíel, výrobu šindľov, prístreškov pre vojakov a pod. V rokoch 1573-1580 bolo pri hrubej výstavbe druhej novozámockej pevnosti, ktorá nahradila zo vojensky strategického hľadiska nevyhovujúcu staršiu pevnosť, na stavbu jednej bašty použitých 180 000 tehál. Pevnosť mala 6 päťcípich bášt (Forgáčova, Žerotínova, Fridrichova, Cisárska, Ernestova a Česká). Bitka pri Viedni umožnila Uhorsku po dlhej dobe si vydýchnuť od vojny, no iba nakrátko, nakoľko zbrane opäť rinčali v protihabsburskom povstaní Františka II. Rákocziho. Po jeho potlačení boli podľa nariadenia cisára Karola VI. v rokoch 1724-1725 rozobraté aj hradby druhej novozámockej pevnosti a materiál z nej bol druhotne použitý na opravu pevnosti v Leopoldove (Ágh/Kovács 2003) a výstavbu kostola sv. Ondreja v Komárne (A kegyuri 1940).

Doposiaľ málo publikovaných nálezov renesančných tehíel nám neumožňuje vytvoriť si bližšiu predstavu o ich tvaroch a rozmeroch. Jedným z mála dokladov je nález tehlovej podlahy pri archeologickom výskume kostola sv. Ducha v Hlohovci. Podľa stratigrafie a relatívnej chronológie na lokalite bola táto podlaha z tehál s rozmermi 23 x 13 x 4 cm založená tesne pred rokom 1647 (Pastorek 1978, 500-502). Z podlahy pochádza aj tehla značená tesanými veľkými písmenami AKCHR a číslicami 1064. Podľa autora výskumu písmená pravdepodobne označujú výrobcu, no zoradenie číslic dáva absurdný letopočet. Keďže vylučuje inú funkciu čísel, ich prehodením môže vyniknúť reálny letopočet, a to 1604 alebo 1640, z ktorých druhý je pravdepodobnejší (Pastorek 1978, 497, 498). Niekoľko analogických tehál pochádza aj z archeologického výskumu hradu Parič v Trebišove (Slivka 1984, 58-82).

Prvú písomnú zmienku o výrobe pálenej tehly v Pezinku máme z roku 1615. Ide o kráľovské privilégium kráľa Mateja II. z 31. marca 1615, v ktorom sa okrem iného spomína pozemok, na ktorom sa nachádzala pec na vypaľovanie tehál (Wittgrüber 1999, 1). 17. stor. znamená vo výrobe tehíel v celoeurópskom meradle výrazný posun k spriemyselnému. Prvotné zavádzanie strojov do tehliarskej výroby, znamenajúce jej zmechanizovanie, sa uskutočnilo vo Francúzsku a Anglicku. Išlo o stroje na úpravu hliny, vytváranie tehliarskych výrobkov a o zdokonaľovanie vypaľovacích pecí (Barta 1941, 22, 24). Na Slovensku však tehliarska výroba v tomto období aj naďalej zostávala výlučne manuálnym procesom. V závislosti od poveternostných podmienok bola sezónnou výrobou, ktorá bola pomerne krátka. Údaje z Maďarska hovoria, že trvala spravidla od dňa sv. Juraja (24. apríl) do dňa sv. Michala (29. september). No napríklad z mesta Győr pochádzajú zmienky o začiatku vypaľovania tehíel až v máji, resp. v júni. Ak sa začalo neskôr, tak sezóna niekedy končila až v decembri (Lövei 2002, 232). Pod vplyvom nepriaznivých spoločenských pomerov prvej polovice 17. stor. dochádza na Slovensku k hlbokej depresii tehliarskej výroby. Jej oživenie nastáva až na prelome 17. a 18. stor. (Kopin 1999, 126, 127). Niekoľko málo písomných prameňov nás informuje o lokálnych tehliarskych prevádzkach. Tak napríklad podľa zachovaných písomných dokumentov kúpilo mesto Pezinok v roku 1665 43000 tehál na výstavbu cimburia. Môžeme sa oprávnene domnievať, že väčšina a možno aj všetky tehly pochádzali z miestnych zdrojov (Wittgrüber 1999, 1). V roku 1711 sa medzi majetkom mesta Pezinok spomína aj tehleňa, ktorú dávalo mesto do prenájmu. Tehliar mal povolené páliť desať krát do roka, pričom z každého pálenia odovzdával mestu 1 000 tehál (Wittgrüber 1999, 1).

V období pokročilej renesancie a baroka nachádzajú rozsiahlejšie premeny v spôsobe života svoje uplatnenie aj v širokom ľudovom prostredí. Tieto premeny sa dotýkali hlavne spôsobu a kultúry bývania, stravovania, hygieny, vzdelania a podobne, často boli vnútené predstaviteľmi štátnej moci. Tento trend neobišiel ani tehliarsku výrobu. Sledujeme to v dvoch základných rovinách. V prvom rade to bola snaha predstaviteľov štátu, ale aj nižších úrovní, napr. miest o unifikáciu rozmerov tehál, čo súviselo s najnovšími poznatkami z oblasti stavebníctva, techniky, hygieny atď. Zo Slovenska nám takéto nariadenia nie sú známe, čo je asi logickou výslednicou historického postavenia územia dnešného Slovenska v Uhorsku, resp. rakúskej ríši Habsburgovcov. Nariadenia tohto typu, z ktorých niektoré sa dochovali v Maďarsku, platili aj pre Slovensko. V rakúskej časti habsburskej monarchie mali tieto nariadenia svoju tradíciu ešte pred 18. stor. Z nápisu vyrytého v Norimbergu na tzv. Frauentör (Ženskej bráne) vyplývalo, akých rozmerov musia byť tehly vypaľované. Dodržiavanie tohto predpisu bolo dokonca kontrolované prostredníctvom pravidelného premeriavania rozmerov matríc a kontrolou práce vypaľovačov tehál (Lövei 2002, 228). Predpis z roku 1485 zo Salzburgu pre kamenárov a tesárov hovorí, že ak budú tehly menších rozmerov, resp. nebudú vypracované a vypálené tak, ako udáva predpis, musia byť predávané za nižšiu cenu (Lövei 2002, 228). Počnúc zákonom o výrobe tehál pre oblasť Viedne cisára Leopolda I. začína reťazec niekoľkých tzv. tehliarskych patentov, ktorými bola regulovaná produkcia všetkých tehelní v habsburskej ríši. Leopoldov zákon z roku 1686 zamedzoval neustále zvyšovanie a rôznu kvalitu výrobkov. Udávali sa v ňom iba tri rozmery tehál a rovnaký počet cenových skupín, pričom už používané matrice museli byť schválené mestskou radou (Untercammeramt). Kontrole podliehali nielen rozmery matríc ale aj tri najbližšie hliníky. Rozmery schválených tehál, t. j. 30 x 14 x 6,5 cm, boli však nevyhovujúce potrebám pevnostných múrov, preto sa začali vyrábať tehly s rozmermi 31 x 15,5 x 8 cm, tzv. talianske miery. Tehliarsky patent z roku 1715 predpisuje nové rozmery tehál, 29 x 14 x 7 cm, nakoľko rozmery predpísané patentom z roku 1686 boli pre stavby bežných obytných domov príliš veľké. Tehliarsky patent cisára Karola VI. z roku 1717 zdôrazňoval, že predpísané minimálne rozmery prislúchajú už vypáleným tehľám, takže surové tehly musia mať väčšie rozmery, pretože počas vypaľovania sa tehla zmršťuje. Ďalej sa v ňom nariaďovalo kvalitné vypaľovanie tehál a aby sa z hliny dôsledne odstraňovali čiastočky vápenca. Patent taktiež vymedzoval maximálne ceny tehliarskych výrobkov (Lövei 2002, 229). Ďalším tehliarskym patentom z roku 1775 boli opäť povolené predošlé väčšie rozmery tehál, lebo takéto tehly boli vhodnejšie pre výstavbu väčších kostolov a kaštieľov. V krajine zostali všeobecne zaužívanými tehly s rozmermi 29 x 14 x 7 cm (Lövei 2002, 229). Tieto rozmery, tzv. rakúske miery, sa na trhu udržali až do konca 1. svetovej vojny. Rakúsky predpis z roku 1921 už povoľoval aj tehly s rozmermi 25 x 12 x 6,5 cm, tzv. nemecké matrice ("starosaské miery"), pričom sa tento predpis už v roku 1927 dostal na prvé miesto a od obdobia druhej svetovej vojny zmizli z trhu tehly veľkých rozmerov.

Druhou rovinou, v ktorej vplývala štátna moc pozitívne na rozvoj tehliarstva boli všeobecné direktíva o stavebníctve a kultúre bývania, ktoré sa opätovne dotkli najprv rakúskych krajín. V podstate išlo o nariadenia týkajúce sa pokrývania striech, aby sa zabránilo častým ničivým požiarom. Predpisovalo sa používanie len ohňovzdorného materiálu, t. j. takmer výlučne škridiel, pričom šindle a dosky mohli byť aj naďalej používané v dedinskom prostredí a na majeroch, slama a rákosie boli

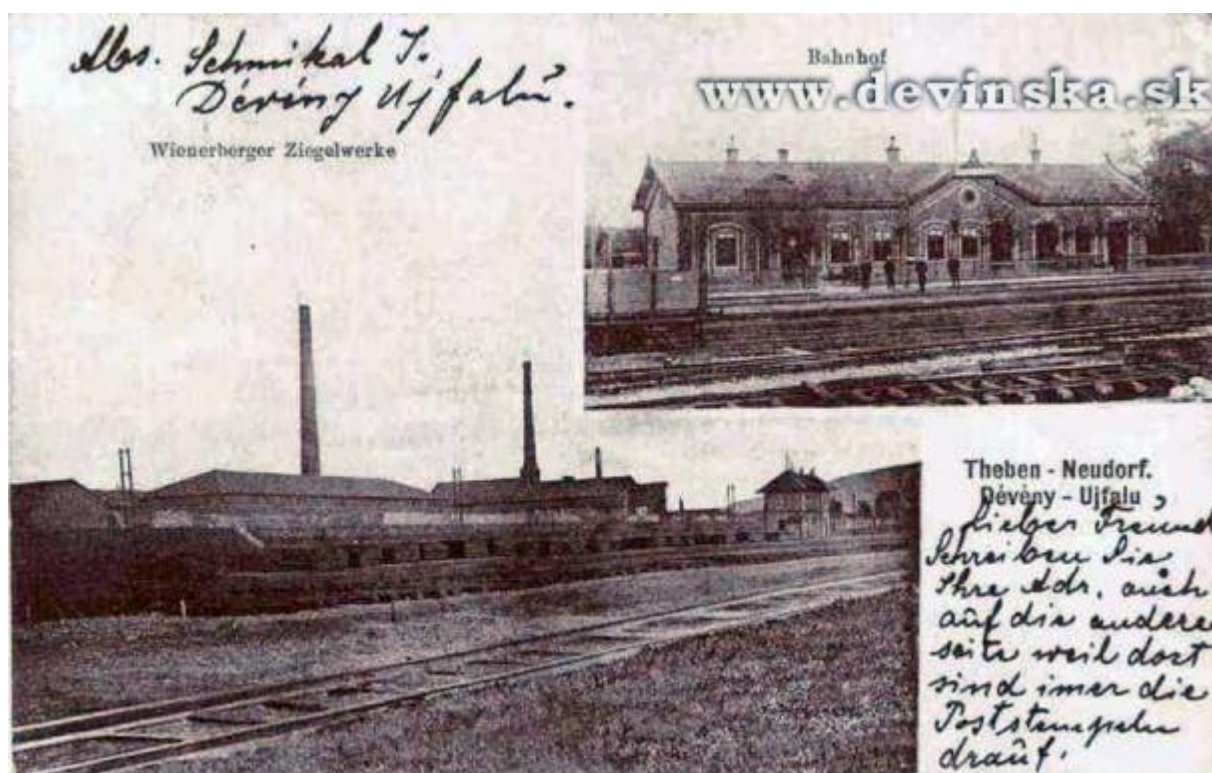
zakázané. Toto bolo náplňou napríklad gyórskeho predpisu, tzv. Raaberische Pragmatik z roku 1713. Vo veľkých nemeckých mestách takýto zákaz platil už v 14. stor. Keďže vymáhateľnosť takéhoto nariadenia bola prakticky nulová, nariadenia boli zmierňované na možnosť maľovania šindľov na červeno, aby pripomínali tehlové škridly. Veľmi skorý údaj o farbení šindľov je z roku 1487 z Bratislavy (*Lövei 2002*, 229). Na porovnanie v Györi sa k tomuto opatreniu prišlo až v roku 1844. Z roku 1789 je známe aj nariadenie Spišskej stolice o stavaní domov. Prikazuje sa ním pri výstavbe obytných a hospodárskych objektov používať kameň a pálené alebo nepálené ale dobre vysušené tehly (*Horváth 1955*, 116-118).

Na vytvorenie si plastickejšej predstavy o používaní tehál v barokovej architektúre máme k dispozícii prameň výnimočnej kvality. Ide o stavebný denník stavbyvedúceho Hyacinta Hangkeho vedený od roku 1709 do roku 1758 pri príležitosti realizácie prestavby a rozšírenia piaristického kostola v Prievidzi. Denník vyslovene hospodárskeho charakteru presne zaznamenával všetky výdavky za vykonané práce. Dozvedáme sa z neho, že hlinu na výrobu tehál získal od Pálffyovcov, príj. od iných majiteľov, na ktorých pozemkoch sa tento materiál získaval. Medzi profesiami spomínanými v denníku nachádzame aj tehliara pod termínom „tequiler“. Miestami si vedúci stavby robil poznámky o celkovom množstve určitého materiálu k určitému dňu, napr. 18. októbra 1744 „Sunt in toto tegulae 52 250.“ Denník poskytuje množstvo informácií o materiáloch používaných pri stavbe a zariaďovaní kostola. Najčastejšie spomínaným je drevo. Používalo sa obyčajné palivové drevo pri pálení vápna, tehál a strešnej krytiny, na stavbu lešení a pod. Na vykurovanie vápeniek a tehliarskych pecí sa používalo zväčša odpadové drevo: 4. decembra 1745 „Pro universis ligna ad fornacem calcis exuvendam fl. 26 den. 50“ a 22. júla 1748 „Pro lignis ad fornacem tegulariam fl. 1 den. 55“. K základným stavebným materiálom patrili tehly (tegulae). Termínom „tegulae“ sa v klasickej latinčine označovali škridle, ale zdá sa, že H. Hangke tento termín používal na označenie tehál. Súdime tak podľa toho, že ako krytina sa použili prejzy, i podľa toho, že v zázname z 23. decembra 1748 je vyslovene poznamenané, že ide o tehly na klenbu (pro fornice). Na tehly poukazuje aj množstvo dovezených kusov, bolo ich niekoľko tisíc, teda podstatne viac ako prejzov. Z tehál sa stavali obvodové múry, veža a klenby kostola. Dovážali ich obyvatelia z neďalekých obcí Cígel a Belá, čo by mohlo naznačovať, že v týchto dedinách boli tehelne. Zo záznamov o väčších dodávkach možno odhadnúť, že jeden zlatý sa platil za 250 tehál, v čom bola zahrnutá asi aj doprava. (23. december 1748 „Pro 59 000 tegularum pro fornice fl. 236“). Strechy sa pokrývali šindľami a prejzami (imbrices; zvlnená krytina z pálenej hliny). Z výpočtu v denníku je zrejmé, že prejzy boli podstatne drahšie ako tehly, t. j. jeden zlatý za 120-130 prejz, čo však súviselo s ich obťažnejšou výrobou (*Šášky 1977*, 157-172).

Z roku 1751 pochádza najstarší listinný doklad o existencii tehelne v Ilave. Táto prevádzka bola typickým príkladom šľachtického podnikania, keď jej majiteľ, gróf Königsegg vymenil urbárske povinnosti poddaných za prácu v tehelni. V roku 1780 založil na rovnakom princípe ďalšiu tehelňu v Pruskom (*Kopin 1999*, 127).

Od konca 18. stor. zaznamenávame najmarkantnejší nárast zakladania tehelní v súvislosti s odporúčaním tereziánskych stavebných nariadení, ktoré pri stavbách príbytkov odporúčali používať hlinu a šetriť lesy (*Kovačevičová 1987*, 94). Preto v oblastiach s potrebnými surovinovými zdrojmi a odbytom už za krátke obdobie zachytávame na základe písomných prameňov existenciu produkujúcich tehelní.

Napríklad mesto Rimavská Sobota si najneskôr koncom 18. stor. zriadilo na neďalekom Kurinci tehelnú. V rovnakom čase bola založená v Hrnčiaskych Zalužanoch manufaktúra na škridle (Sokolovský 1997, 48). Zo zachovaných hospodárskych účtov panstva Šaľa sme informovaní o podrobnostiach stavebných prác, ktoré tam boli realizované na začiatku 19. stor. Pri nákladoch spojených s opravami budov menšieho rozsahu sa uvádza, že 11. októbra 1806 bolo vyplatených šaľskému tehliarovi Františkovi Slalinovi 52 zl. za 26 tehál. Ide o zaujímavý údaj, pretože panstvo malo vlastnú tehelnú, ktorá ho zásobovala pomerne lacnými tehliami. Zrejme išlo o tehly vyhotovené na špeciálne bližšie neurčené stavebné práce. Bežne totiž nachádzame rádovo nižšie poplatky za vyhotovenie tehál, a to v priemere niekoľko denárov za kus. Pri výdavkoch za rok 1811 nachádzame v účtoch zmienku aj o tom, že panstvo financovalo opravu šaľského kostola a za použité tehly zaplatilo tehliarovi Jánovi Vetézovi z Kráľovej 150 zl. (Wallová-Gašparovičová 1978, 348). 19. stor. prináša pre tehliarsku výrobu na Slovensku najzásadnejšie a zmeny smerujúce k definitívnemu priemyselnému a v neposlednom rade aj celkovo k zmene charakteru a organizácie tehliarskej výroby.

Obr. 1. Wienerbergerovská tehelná v Devínskej Novej Vsi na pohľadnici zo začiatku 20. stor. (podľa www.devinska.sk)

Dobové výdobytky už desaťročia známe v zahraničí si svoju cestu našli aj k nám v prvom rade zmenou spôsobu vypaľovania tehiel. V podstate išlo o opustenie vypaľovania v jednorázových peciach (milieroch a poľných peciach) a nástup periodických pecí, vynájdenie a použitie závitkového lisu, ktorý niekoľkonásobne zvýšil produkciu výroby. Vývoj potom rýchlo šiel cez vynájdenie umelých sušiarň, ktorými sa odstránila dovtedajšia sezónnosť tehliarskej výroby, zdokonalenie periodických pecí od kruhových k tunelovým, teda tehliarskym peciam „dnešného typu“ (Fraňo a kol. 1984, 84, 85). Na tento vývoj priaznivý vplyv malo hlavne rozšírenie železníc. Počnúc druhou polovicou 19. stor. registrujeme dve kategórie tehelní. Väčšie tehelne, vybavené moderným zariadením pracujúce s takmer nepretržitou

prevádzkou, ktoré svoje produkty dopravovali na miesto určenia. A vidiecke poľné tehelne, pracujúce aj naďalej v intenciách pôvodného zaužívaného neperiodického postupu, ktoré sa zvykli postaviť v blízkosti budúceho staveniska. Pálenie v týchto tehelnách viedol tehliar, ktorý za prácou chodil z miesta na miesto (*Kovačevičová 1987, 94, 95*). Takouto tehelnou zrejme bola aj tehelňa tehliarskych majstrov Jána Kafku, Karola Koncza a Jána Berecza, ktorý v roku 1864 uzatvorili kontrakt s kalvínskou farnosťou v Mochovciach na vyhotovenie 60 000 kusov tehál potrebných na stavbu tamojšieho nového kostola (*Bátora 1988, 21*). Tehelne prvej kategórie, napr. tehelne v Bardejove, Prešove, Budimíre, Drieňove a Záhradnom a Skrabskom, sa už zanedlho po svojom vzniku prezentovali kvalitnými výrobkami na prvých priemyselných výstavách v Košiciach a Prešove v roku 1846 (*Komora 1997, 11, 12*). Koncom 19. stor. na Slovensku evidujeme ca. 40 priemyselných tehelní.

Obr. 2. Tehelňa Fabianka v Lučenci po 2. svetovej vojne (podľa www.tehelne.sk)

Značkovanie tehál

Na spoznávanie a zaradenie novovekých tehál je najdôležitejším hľadiskom ich značenie, kolkovanie. Značky sa na tehách začínajú ojedinele objavovať od konca stredoveku. Ich výskyt na Slovensku je veľmi zriedkavý, obmedzuje sa iba na jednoduché útvary vo forme kríža alebo praclíka, resp. ide o odtlačok zvieracej labky (mačky, psa; *Vrána 2002; Nagy 2003, 14*). Doposiaľ sa na Slovensku tejto problematike nikto nevenoval, preto sme odkázaní na excerpciu poznatkov z prác zahraničných autorov. V Maďarsku sa značované tehly objavujú po prvý krát v Győri druhej polovice 16. stor. Na základe spomínaného tehliarskeho patentu z roku 1715 tieto prvotné kolky môžeme chápať ako označovateľov kvality tehál, resp. ako privilégium vojenskej alebo mestskej tehelne. Ich primárnym určením spočiatku bolo čo najrýchlejšie identifikovanie výrobcov bez práva výpalu. Tento zvyk prebrali aj

kráľovské tehelne, pričom v ich prípade mohlo ísť hlavne o mocenskú propagandu (Lövei 2002, 237). V 19. stor. začali značky jednotlivých tehelní v trhovej súťaži danej doby slúžiť ako lacná reklama.

Pri značkách rozlišujeme dva základné druhy, ktoré sa od seba odlišujú technikou prevedenia. Prvý druh značiek, tzv. pozitívnych alebo vystupujúcich vzniká tak, že na dno tehliarskej formy, matrice, sa vyryje príslušný znak ale v zrkadlovom premietnutí. Pri výrobe tehly, keď je tehliarska hlina natlačená do formy táto vyplní aj rámec vymedzujúci značku. Po vyklopení vlhkej, surovej tehly z formy, značka zostáva na čelnej stene tehly, „vystupuje z nej“. Relatívne bežným javom je skomolenie značiek, kedy nebolo pochopené zrkadlové premietnutie značky. Opačný princíp je zastúpený pri druhom spôsobe prevedenia značiek. Na dno tehliarskej formy sa umiestnili kovové lišty s nasadenými kovovými štokmi, na ktorých boli príslušné znaky predstavujúce značku. Po vyklopení surovej tehly z formy, vynikla značka negatívna, „vstupujúca do hmoty tehly“. V Óbude (Starej Bude) sa v roku 1852 spomína objednávka u zámočníka na vytvorenie šiestich štokov, pričom súčasťou jedného štoku boli dve písmená. Cena jedného štoku bola 50 kr. (Lövei 2002, 236). Vytváranie značiek pomocou kovových štokov je typické skôr pre 19. stor., čo však neznamená, že tento spôsob úplne vytlačil pozitívne značky. Tie sú známe ešte aj z prvej polovice 20. stor. a viažu sa často na produkciu menších tehelní, často rodinného charakteru; na Slovensku napr. v Ilave (Majerech-Mrzúch 1988, 27) a v Rakúsku v oblasti Horn (Papp 2000).

Je možné, že prvotným poslaním značiek bola evidencia ročnej bilancie, ako na to poukazujú napr. údaje z Rakúska. Pri výstavbe kostola v Swechate pri Viedni bola medzi niekoľko tisíc jednoduchými hladkými tehliami vyrobenými medzi rokmi 1490-1530 nájdená jediná tehla so značkou v tvare praclíka. Neskôr, v 17.-18. stor., sa takýto motív nachádzal na štyroch z 1000 kusov, v 19. stor. bolo označených týmto motívom dvadsať tehál zo sto. V počiatkoch používania značiek na tehách teda pravdepodobne platil úzus, že stačilo, ak len niekoľko z tehiel bolo označených, pričom to znamenalo platnosť pre celý súbor. (Lövei 2002, 236).

Pri značkách na tehách rozoznávame, či ide o písmená alebo o číslice. Čísla spravidla vytvárajú letopočet a písmená sú iniciálami mena majiteľa alebo prenajímateľa tehelne. Letopočty s najväčšou pravdepodobnosťou označujú rok, v ktorom bola tehla vyrobená. Pri čítaní iniciál mien sťažujúci moment zohráva fakt, že niektoré písmená označujú skratky titulov spoločenských (šľachtických) ale aj vojenských a cirkevných. Tituly boli v latinčine, no výrazne ja zastúpená aj nemčina, od 19. stor. aj maďarčina. Tak napríklad značka LMLVB (Lövei 2002, 261, tab. XXXII: 334) znamená Landherr Markgraf Ludwig von Baden a RGVM zase Raimund Graf Von Montecuccoli (Pfanni 1932, 283, obr. 5a-c). Po prvom pokuse na Slovensku o publikovanie značkovaných tehál z pera A. Piffľa (1970), ktorý predstavil dvadsať štyri značkovaných tehál z bratislavského Podhradia, je ďalším v poradí až príspevok M. Eliáša (2004, 204-210). Na príklade značkovaných tehál rôznej proveniencie sa snaží o identifikáciu skratky s konkrétnou postavou. Z publikovaných dvadsiatich piatich značkovaných tehál sa mu to podarilo v štyroch prípadoch, napr. tehla so značkou FJC z Banskej Štiavnice označuje meno grófa Františka Jozefa Koháryho (v polatinčenej podobe Cohari; Eliáš 2004, 205). Pri interpretácii značiek na tehách vychádzame z axiómy nevyhnutnej znalosti histórie a špecifik lokality, odkiaľ daná tehla pochádza.

Ďalšími doklady značenia tehál v novoveku, avšak primárne nesúvisiacich s už naznačeným predstavujú rôzne nápisy a označenia číslicami. Zo Slovenska je známy napríklad nápis – jednoduchý výpočet na barokovej tehle z bratislavskej Mlynskej doliny, na ilustráciu však uvádzam jeden prípad z Maďarska. Na tehle z kaplnky v Kádárte sa nachádza vyrytý nápis “robila Meroz Erzsébet 13 ročná” (Lövei 2002, 237).

Literatúra

- A kegyuri 1940* - A kegyuri jog gyakorlata Komárom városban a XVII.-XIX. évszázadokban. Katolikus Értesítő VIII, 1940.
- Ágh/Kovács 2003* - P. Ágh/P. Kovács: Nové Zámky a okolie. PC CD-ROM. Nové Zámky 2003.
- Bárta 1941* - R. Bárta: Keramika. Část 1. Cihlářské zboží. Praha 1941.
- Bátora 1988* - J. Bátora: Od kamennej sekery po atómový reaktor. Mochovcy 1988.
- Eliáš 2004* - M. Eliáš: Signované tehly. In: O. Bodorová (Zost.): Remeselná výroba s akcentom na hrnčiarstvu, džbankárstvu, kachliarstvu a kameninovú produkciu. Zborník z rovnomeného seminára konaného v dňoch 15.-16. októbra 2003 v Gemersko-malohontskom múzeu v Rimavskej Sobote. Etnograf a múzeum VII. ročník. Rimavská Sobota 2004, 204-210.
- Fraňo a kol. 1987* - V. Fraňo/M. Ďurkovič/J. Král/J. Novák/J. Novotný/F. Příbyl: Stavebné látky. 2. vydanie. Bratislava 1987.
- Horváth 1955* - P. Horváth: Nariadenie Spišskej stolice z 19. júla 1789 o stavaní domov. Slov. Národopis 3, 1955, 116-118.
- Jankovič 1967* - V. Jankovič: Dejiny mesta Bardejova za feudalizmu. In: 60 rokov Šarišského múzea v Bardejove. Košice 1967, 135-243.
- ; 1997 - P. Komora: Primát Košíc a Prešova. Prvé priemyselné výstavy na Slovensku. Hist. Revue 9, 1997, 11, 12.
- Kopin 1999* - R. Kopin: Dejiny keramiky na Slovensku od praveku po dnešok. Košice 1999.
- Kovačevićová 1987* - S. Kovačevićová: Človek Tvorca. Pracovné motívy Slovenska vo vyobrazeniach z 9.-18. storočia. Bratislava 1987.
- Lövei 2002* - P. Lövei: Adatok a magyarországi téglagyártás és felhasználás történetéhez (Angaben zur Geschichte der Ziegelherstellung und-Verwendung in Ungarn). Magyar Műemlékvédelem 11, 2002, 225-265.
- Majerech-Mrzúch 1988* - J. Majerech-Mrzúch: Tehliarstvo – večné remeslo. Nepublikovaný rukopis. Ilava 1988.
- Nagy 2003* - P. Nagy: Stredoveká stavebná keramika na Slovensku. Diplomová práca. Bratislava 2003.
- Obec Tehla 2001* - Obec Tehla. 750. výročie prvej písomnej zmienky o obci. Tehla 2001.
- Papp 2000* - H. Papp: Die Ziegelöfen des Bezirkes Horn. 1. und 2. Teil. In: Das Waldviertel 49, 2000, nepaginované.
- Pastorek 1978* - I. Pastorek: Kostolík sv. Ducha v Hlohovci. Výsledky archeologického výskumu a čiastočného reštaurátorského prieskumu. Arch. Rozhledy 30, 1978, 496-503.
- Pfanni 1932* - J. Pfanni: A győri vár és téglái. Győri Szemle 1932, 276-293.
- Piffli 1970* - A. Piffli: Architektonický a stavebný vývin bratislavského Podhradca III. (Domy č. IV-371/30 a IV-470/32 na Podhradskom nábreží, Slepá ulička a Popradská ulica). Bratislava 5, 1969, Bratislava 1970, 23-69.
- Slivka 1980* - M. Slivka: Tehla ako stavebný materiál (Príspevok k dejinám tehliarstva). Pam. Prír. 5, 1980, 26-28.
- Slivka 1984* - M. Slivka: Výsledky výskumu Trebišovského hradu. Ochrana Pamiatok 11, 1984, 163-231.
- Sokolovský 1997* - L. Sokolovský: Stručné dejiny Malohontu do roku 1803. Martin 1997.
- Šášky 1977* - L. Šášky: Stavebný denník Hyacinta Hangkeho z 18. storočia. Prvá časť. Zbor. SNM Hist. 17, 1977, 157-183.
- Šimončič 1975* - J. Šimončič: Slovenské listy obcí dnešného Trnavského okresu mestu Trnava z rokov 1550-1750. Trnavský zborník 1, 1975, 58-82.
- Vrána 2002* - J. Vrána: Kartuziánsky klášter v Dolanech u Olomouce. In: Archeologické památky Střední Moravy, Svazek 5. Olomouc 2002.
- Wallová-Gašparovičová 1978* - O. Wallová-Gašparovičová: Rozbor hospodárskych účtov panstva Šale od II. polovice 18. storočia do I. polovice 19. storočia. Západné Slovensko 5, 1978, 337-359.
- Wittgrüber 1999* - P. Wittgrüber: Dejiny tehliarstva v Pezinku do roku 1946. Historický náčrt. Pezinok 1999.